

УДК 811.111'367.332.6

Татуревич Н. С.
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЕРАТИВНОГО РЕЧЕННЯ В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

N. S. Taturevych

IMPERATIVE SENTENCE INVESTIGATION PECULIARITIES IN MODERN LINGUISTICS

Стаття присвячена дослідженню визначальних характеристик англійського імперативного речення. Імперативне речення розглядається з точки зору структурного, функціонально-семантичного, комунікативно-прагматичного, когнітивного підходів.

Ключові слова: імперативне речення, спонукальність, парадигма, мовленнєвий акт, когнітивний, інтенція мови, концепт.

Статья посвящена исследованию определяющих характеристик английского императивного предложения. Императивное предложение анализируется с точки зрения структурного, функционально-семантического, коммуникативно-прагматического, когнитивного подходов.

Ключевые слова: императивное предложение, побудительность, парадигма, речевой акт, когнитивный, интенция языка, концепт.

The article investigates the defining characteristics of the English imperative sentence. Imperative sentence is analyzed from the structural,

functional and semantic, communicative and pragmatic, and cognitive points of view.

Key words: *imperative sentence, paradigm, speech act, cognitive, intention of language, conceptual concept.*

Чисельні публікації вітчизняних (О. П. Володін, Е. Г. Деренич, А. П. Загнітко, О. В. Ісаченко, В. В. Михайленко, О. М. Пешковський, О. Г. Поцепцов, В. С. Храковський та ін.) й зарубіжних (Д. А. Штелінг, R. В. Long) лінгвістів вказують на бурхливий інтерес вчених до вивчення наказової функції мови, яка реалізується у вигляді імперативних речень. Ці речення привертають до себе увагу тому, що відіграють важливу роль у сфері спілкування. Дослідженням імперативних речень займаються лінгвісти, що працюють у межах різних підходів: традиційного (структурно-синтаксичного і функціонально-семантичного), комунікативно-прагматичного і когнітивного.

Мета цієї статті розглянути імперативне речення з точки зору традиційної граматики й когнітивного напрямку.

Імперативні речення в англійській мові є **об'єктом** нашого дослідження.

Предметом дослідження складають структурні, функціонально-семантичні, комунікативно-прагматичні, когнітивні особливості імперативного речення.

Згідно семантичного підходу імператив має значення прямого волевиявлення мовця щодо виконання дії, яку він називає, слухачем. Окремі ж значення імператива, а саме наказ, прохання, інструкція, пропозиція, дозвіл, порада, відображають різні ситуації вживання імперативних висловлень і є окремою семантичною інтерпретацією єдиного семантичного значення. Імператив призначений для реалізації апелятивної функції, заклику мовця до здійснення певної дії [10, с. 68].

Згідно зі структурним підходом імперативів вилучають із системи категорії способу. Форму імператива не розглядають в одній площині з формами граматичної категорії способу (тобто з формами дійсного та умовного способів). Форма імператива вирізняється експресивністю, вона невіддільна від особливої інтонації, і не випадково в підручниках ця форма розглядається не в зв'язку з іншими дієслівними формами, а в системі особливих тричленних сполучень, особливих формул спонукання з експресивно-модальною часткою *let*, що виражають запрошення до спільної дії *let them do* чи розпорядження стосовно дії, що очікується від 3-ї особи *let her do it*. Такий розгляд імператива, вважає Д. А. Штелінг, цілком закономірний, тоді як просте перерахування “способів” (дійсний, умовний, наказовий) нелогічне і не розкриває суті питання [11, с. 25].

О. В. Ісаченко зазначає, що імператив є формою прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох комунікантів (мовця й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком форми імператива [5, с. 8]. У наказовому способі виокремлюють ядерні форми імператива та периферійні. Це пов'язано з тим, що не всі дослідники включали в парадигму наказового способу форми спонукання до спільної дії, до 3-ї та 1-ї осіб. Суперечливість у кваліфікації таких форм пояснюється тим, що за одними ознаками вони наближуються до значення імператива, а за іншими – відрізняються від нього. А. П. Загнітко зауважує, що одні вчені дотримуються “вузького” погляду на парадигму імператива, вважаючи його компонентами лише форми 2-ї особи (М. П. Некрасов) і 1-ї особи множини як форми сумісної дії (В. В. Виноградов), другі додають до них форми 3-ї особи (О. А. Шахматов), треті зараховують до імператива усі форми, що

реалізують функцію спонування, тобто форми 2-ї особи, 3-ї особи, 1-ї однини і форми сумісної дії (Ф. І. Буслаєв) [3, с. 246]

Спонукальність трактується як особливий функціональний тип речення. Так, виділяючи наказові речення, О. М. Пешковський розглядає їх як комунікативну категорію поряд зі структурними типами речень, розповідними й питальними. Однак дослідник зазначає, що категорія наказу найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова [8, с. 348]. Категорія спонукальності розглядається як комунікативна категорія тими лінгвістами, які вилучають імператив із системи способів, і розглядають його як одиницю синтаксису. Так, Р. Лонг зауважує, що термін “імператив” повинен вживатися для двох типів речень – незалежних (main clause patterns): *Be clever* і залежних (subordinate clause patterns): *I suggest that you be clever* [12, с. 204-205].

В. В. Михайленко, аналізуючи англійські наказові речення з точки зору їх функціонування та структури, зазначає, що спонукальні речення характеризуються різноманіттям структурних моделей. Виокремлює сім структурних варіантів односкладного спонукального речення в залежності від компонентів розширення: 1. V; 2. VO; 3. VC; 4. VA; 5. VOO; 6. VOC; 7. VOA [6, с. 151].

Взявши за основу структурно-синтаксичний підхід, імперативні речення розглядають як односкладні/двоскладні, що виражають волевиявлення мовця, спрямоване на безпосередню спонуку адресата – другої особи до здійснення/нездійснення дії, вираженої дієслівним способом – імперативом. Імперативні речення є провідним типом спонукальних речень, до яких відносяться не тільки імперативні речення, а й інші засоби виразу спонуки [1, 7].

З точки зору комунікативно-прагматичного підходу, поняття “інтенція мови” є базовим для визначення імперативу. Імператив – це таке мовне утворення, яке є спонуванням або на рівні початкової

актомовної інтенції, або на рівні кінцевої актомовної інтенції [9, с. 89]. Іntenціональність мовного ходу є умовою нормального спілкування. Мовна дія і мета, що реалізується за допомогою цієї мовної дії, є лише етапом досягнення головної мети мовця. Перша з цих цілей називається початковою метою, або початковою інтенцією, а друга – кінцевою метою або кінцевою інтенцією; тобто йдеться про загальну інтенцію мовця і її складові, або приватні інтенції – початкові та кінцеві інтенції. Акт, що становить початкову інтенцію, називається актом початкової інтенції, а кінцеві – актом кінцевої інтенції. Всього існує три типи актів початкової інтенції - опис, спонукання і питання. Актмовні інтенції – це інтенції, які реалізуються під час здійснення мовленнєвого акту, постактмовні інтенції – це інтенції, які можуть бути реалізовані лише за межами процесу здійснення мовного акту.

О. Г. Поцепцов зазначає, що, стосовно імперативів, конвенція про іntenціональність мовного ходу постає в наступному вигляді: застосовуючи імператив: 1) мовець хоче спонукати адресата виконати певну дію, 2) адресат виконав цю дію, і 3) виконання акту.

Залежно від того, яка з інтенцій (кінцева актомовна, початкова постактмовна або кінцева постактмовна) лежить в основі імператива, можна виокремити три класи імперативів. Перший клас складають імперативи, що описують в тому або іншому аспекті кінцеву актомовну інтенцію, другий клас – імперативи, що описують початкову, постактмовну інтенцію, і третій клас – імперативи, що є описом кінцевої постактмовної інтенції.

Таким чином, імперативи, складові перших трьох класів, залежно від того, як вони описують відповідну інтенцію, поділяють на два підкласи: підклас імперативів, що описують повністю

інтенцію, і підклас імперативів, що описують лише об'єкт інтенції [9, с. 90].

Згідно з когнітивним підходом імперативні речення існують як основний засіб вираження категорії волевиявлення. Перш за все, Е. Г. Деренич звертається до аналізу дієслівних предикатів. Такий підхід до опису імперативних речень дозволив виокремити п'ять груп дієслівних предикатів, що найчастіше вживається в мовній ситуації спонуки. Ці групи дієслівних предикатів були описані з урахуванням семантичних особливостей, виявлених при їх вживанні в імперативних реченнях [2].

Всі зазначені групи дієслівних предикатів визначаються такими основними семантичними та когнітивними ознаками, як: акціональність, контрольованість, довільність, здійснимість, перформативність.

Концепт “волевиявлення” є чітко структурованою категорією, що має центр, або ядро, і периферію, де розташовуються елементи, що володіють характерними властивостями в найменшій мірі, ніж елементи, що знаходяться в центрі. Основним засобом вираження концепту “волевиявлення” є імперативні речення, загальне категоріальне значення яких зводиться до вираження волевиявлення з боку мовця щодо виконання/невиконання дії [2].

Концепт “волевиявлення” відносять до розряду сегментних концептів, що мають базовий шар і кілька сегментів. Базовий шар містить такі необхідні когнітивні ознаки, як категоричність, облігаторність, маркованість, які утворюють разом з ним центральний образ волевиявлення, існуючий в нашій свідомості.

До сегментів концепту відносять наказ, заборона, загроза, попередження, інструкція, прохання, запрошення до спільної дії, порада або рекомендація, що мають близьке або віддалене

положення залежно від наявності когнітивних ознак, характерних для цього концепту [2].

Отже, проведений аналіз дає змогу виокремити дистинктивні ознаки імперативного речення з точки зору різних сучасних підходів, структурного, функціонально-семантичного, комунікативно-прагматичного і когнітивного. Вчені розглядають категорію спонукання як категорію, у якій особливо чітко простежується комунікативно-прагматична функція мови, де ситуація спонукання має власні характерні ознаки, вона містить адресанта, адресата, слухача, який не бере участі у мовленнєвому акті, і саму спонукальну дію.

Список літератури

1. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М.: Высшая школа, 1966. – 200с.
2. Деренич Э. Г. Императивные предложения в русле когнитивной грамматики: на материале английской и американской художественной прозы: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. / Э. Г. Деренич. – Владивосток, 2003. – 25 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 378 с.
5. Исаченко А. В. К вопросу об императиве в русском языке / А. В. Исаченко // Рус. яз. в шк. – 1957. – № 6. – С. 7-14.
6. Михайленко В. В. Парадигма імператива (на прикладі давньоанглійської та інших давньогерманських мов) / В. В. Михайленко. – Чернівці: Рута, 2001. – 303с.

7. Молчанова Г. П. Императивные предложения и их лексико-грамматическая характеристика в современном английском языке / Г. П. Молчанова // Сб. науч.тр. МГПИИЯ им. М. Тореца. – 1976. – Вып.105. – С. 29-49.
8. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1934. – 348 с.
9. Почепцов О. П. Основы прагматического описания предложения / О. П. Почепцов. – К.: Высшая школа, 1986. – 115с.
10. Храковский В. С., Володин А. П. Семантика и типология императива: Русский императив / В. С. Храковский. – Л.: Наука, Ленингр. отд., 1986. – 213 с.
11. Штелинг Д. А. О неоднородности грамматических категорий / Д. А. Штелинг // Вопр. языкознания. – 1959. – № 1. – С. 25-55.
12. Long R. B. Imperative and Subjunctive in Contemporary English / R. B. Long. – American Speech, vol. 41, Oct. 1966. – № 3. – P. 204-205.